

STUDIE/STUDIES

Listopad 1989 očima Slováků/November 1989 in view of Slovaks

Klara Kohoutová

Abstrakt

Příspěvek si bere za cíl přiblížit každodennost, pracovní a životní podmínky před listopadem 1989 na východním Slovensku za použití metody orální historie. Hlavní pozornost je přitom věnována samotnému listopadu, jeho průběhu a reflexi na něj. Esej se soustředí na stranu slovenskou, která je nedílnou součástí československých dějin, avšak její prostor je v českém prostředí značně omezen. Výzkum se zabývá vlastními pohledy, názory a postoji Východoslováků na listopad 1989.

Abstract

This contribution tries to approximate everyday life, working and living conditions before 1989 in the eastern Slovakia using oral history method. The main attention is devoted to the events of November 1989, its progression and reflexion. This paper focuses on the Slovak nation, which is an integral part of Czechoslovak history. The research deals with views, opinions and attitudes of Eastern Slovaks in November 1989.

Klíčová slova: Československo, listopad 1989, východní Slovensko, orální historie.

Key Words: Czechoslovakia, November '89, Eastern Slovakia, oral history.

Úvod

Listopad 1989 je nesporně velkým historickým mezníkem soudobých dějin, který obnovil svobodu slova, vyjadřování a také přinesl do Československa pluralitu názorů. Jedním z cílů příspěvku je snaha poukázat, že revoluce¹ 1989 v Československu neměla jednolité charakter. Orální historie se pro výzkum listopadových událostí jeví jako nadměru vhodná, jelikož nám může přiblížit vnímání, podněty a náhledy, které s revolučními dny souvisí.

Pád komunistického režimu představuje jednu ze zásadních událostí moderních slovenských dějin. Listopad 1989 je však velice úzce spojen s událostmi na Národní třídě, které se týkaly české části společnosti. Zatímco v Polsku a Maďarsku proběhlo zhroucení komunistické moci celistvě, v Československu tomu tak nebylo. Jeden z lídrů VPN, Ján Budaj, dříve poznamenal, že Československo bylo jediným státem bývalého Východního bloku, ve kterém proběhly v roce 1989 dvě paralelní revoluce.² Obě byly legitimní, každá měla svého vůdce, svou strategii, svůj název. Nejvíce očividnou distinkcí mezi revolucemi je právě název. Na Slovensku v souvislosti s listopadem 1989 zdomácněl pojem nežná revolúcia. Leč přidavné jméno nežná nevystihuje překlad českého slova sametová. „*Pre udalosti z novembra 1989, ktoré sa diali na Slovensku, sa zaužívalo označenie nežná revolúcia. Slovenský variant normalizácie, nastolený po okupácii Československa vojskami piatich spriateľených armád, sa tiež dá – i keď s veľkou dávkou cynizmu, ktorý bol tomuto slovenskému variantu vlastný – označiť prívlastkom nežná. V Čechách označenie revolúcie slovom zamatová malo vyjadrovať diskontinuitu voči tvrdým a bezohľadným*

¹ Die jakéhokoliv výkladového slovníku je za revoluci pokládána zásadní změna, jež byla vydobita násilím. Je tedy otázkou, zda listopadové události v Československu z roku 1989 pokládat za revoluci, právě kvůli poklidnému, tedy nenásilnému průběhu. Více viz. OTTO, Jan. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. Praha: J. Otto, 1904, díl XXI (R - rozkoš), s. 627, heslo: revoluce. [Online] Dostupné z URL: <<https://archive.org/stream/ottvslovnknauni35ottogoog#page/n684/mode/2up>> [Cit. 2016-03-15].

² JAŠEK, Peter – PODOLEC, Ondrej. Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojitych hodnôt. Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom. *Pamäť národa*, vol. 3, 2014, s. 129.

praktikám normalizácie. Na Slovensku prívlastok nežná vyjadroval v istom zmyslom kontinuitu.“³

Druhou, o to možná více zásadní odlišností je skutečnost, že na Slovensku vzniklo vlastní politické hnutí – Verejnost' proti násiliu (dále VPN). Což v důsledku znamená neexistenci jednotného celostátního československého hnutí. Nicméně i přesto byly v některých slovenských městech založeny pobočky Občanského fóra (dále OF), například v Košicích nebo Banské Bystrici. Obě politická hnutí se utvářela paralelně. Představitelé OF mluvili k lidem z výšky (balkon Melantrichu, Letná), kdežto mluvčí z VPN povětšinou stáli na provizorních pódiiích. To je další z mnoha aspektů odlišnosti slovenské cesty. Obě revoluce však spojovaly dva společné rysy – konkrétně jakási sounáležitost probíhající v revolučních dnech a revoluce jakožto vzpoura občanské inteligence, nejednalo se tedy o akci profesionálních revolucionářů.⁴ Nežná revolúcia v roce 1989 také vedla k oživení národnostně-emancipační otázky a ke snaze o konečné vypořádání česko-slovenských vztahů.⁵ V konečném důsledku vedl pád komunistického režimu v Československu k rozdělení společného státu a ke vzniku dvou samostatných států v srdci Evropy.

Orální historie

Cílem této studie je doplnit a rozšířit znalosti o listopadu 1989 prostřednictvím každodenního života, zkušeností a životních příběhů oslovených Slováků. Těžiště tohoto poznání se opírá o rozhovory s pamětníky, které byly vedeny metodou orální historie. Výchozí charakteristikou vybrané metody je vztah mezi tazatelem a narátorem, který do značné míry ovlivňuje otevřenost narátora, ale také uvolněnost

³ ŽIAK, Miloš. *Pád komunizmu na Slovensku a najmä čo sa dialo po ňom*. Vydané vlastním nákladem : 1994, s. 6.

⁴ Například členové VPN si zprvu vůbec nedokázali představit, že zasednou do vlády. JANČÁREK, Petr – SUK, Jiří (ed.). Dokumentární cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095702390-labyrintem-revoluce/206452801320003/>> [Cit. 2016-03-15].

⁵ „Rozdílly v politické kultúře Čechů a Slováků, které přetrvávaly po 70 let společného státu, nabývaly po listopadu 1989 stále více na významu.“ VODIČKA, Karel. Příčiny rozdělení: souhrnná analýza. In: VODIČKA, Karel (ed.). *Dělení Československa. Deset let poté*. Praha : Volvox Globator, 2003, s. 253.

během rozhovoru.⁶ V rámci široce definovaného tématu byly připraveny dílčí otázky. Ty byly použity v případě, že narátor potřeboval povzbudit ve vyprávění či se odklonil od zkoumaného tématu.

Metoda orální historie má nezastupitelnou roli v bádání takového tématu, jakým je listopad 1989. Důvodem je poměrně malý časový odstup od události, s čímž souvisí limitovanější škála odborné literatury (především na slovenské straně je odborné literatury pomálu) a archivních zdrojů⁷, a taktéž mlžení faktů, ke kterým mnohdy dochází. Obrovskou výhodou této metody je zaměření se na mnohdy opomíjené vrstvy společnosti. To je neobvykle důležité pro pochopení kontextu, v němž obyčejní lidé prožívali rok 1989 a tranzici z totalitního systému na demokratický.

Při vedení rozhovoru byl využit chronologický přístup⁸, který je nevhodnější zejména s ohledem na různorodost narátorů (věkové rozdíly, gender, profesní diferencovanost atd.). Taktéž bylo zcela nevyhnutelné reflektovat současnou životní a profesní situaci každého narátora, jelikož do značné míry ovlivňuje názory a postoje každého člověka. Navíc nemůžeme říci, že se v roce 1989 zastavil čas, životy narátorů by pak byly vnímány jako ukončené.

O krizi režimu – počátky konce východoevropského impéria

Během 80. let došlo k zásadní geopolitické změně ve střední a východní Evropě. Tato transformace se odrazila obzvláště ve vnitropolitickém vývoji jednotlivých států. Pro komunistický režim byla extrémně náročná léta 1988 a 1989, během nichž se režim

⁶ Důležitou proměnou je vždy vztah mezi tazatelem a narátorem, který je v odborné literatuře popisován jako asymetrický, což je možno chápat jako určitý axiom, který je dán tím, že je rozhovor veden za účelem obohatit se o historické poznatky. Současně se tato asymetrie dá překonat během rozhovoru, a to posilněním narátorovi důvěry. In: VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 83.

⁷ Nadto k takto mladým archivním zdrojům se badatel velice těžko dostává kvůli archivnímu zákonu, jelikož archivní přístupnost neboli lhůta je v České republice stanovena na třicet let.

⁸ Chronologický přístup vyprávění v časové posloupnosti je vlastní většině narátorů. In: VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 78.

ocitl na samotném úpadku. Klíčovým faktorem pro vývoj v Sovětském svazu a v jeho satelitech se stal nástup Michaila Sergejeviče Gorbačova, který byl nucen pod tlakem rozsáhlé krize realizovat novou politickou linii. Jeho vnitřní reformní politika je známá pod pojmy perestrojka a glasnost'. Ve své zahraniční politice se především snažil zmírnit napětí s USA a nezasahovat do vnitrostátní politiky jednotlivých satelitních států.

V letech 1988 a 1989 došlo v zemích Východního bloku ke stoupající aktivitě nezávislých organizací,⁹ které postupně začaly vytvářet nápor na mocenské složky. Snahou těchto organizací bylo získání sympatií lidí nespokojených s vládnoucími poměry. Nesouhlas a s ním související frustrace byly čím dál tím více zřetelnější. Nadto se dostavily problémy v oblasti ekonomické a plánovaného hospodářství. Klíčovou roli sehrálo Polsko. Právě Poláci byli ti, kteří oslabili celý systém jako první. Přestože mělo Polsko několik tisíc kilometrů dlouhou hranici se Sovětským svazem a bylo strategickou součástí sovětského impéria, žilo tam na 10 000 disidentů a polská katolická církev měla silnou pozici.¹⁰ To jsou dva velice důležité aspekty, které formovaly polskou politickou sféru.

Komunistický režim v Československu se také snažil reagovat na novou politiku Sovětského svazu, avšak tato změna se zprvu projevovala nejvíce v rovině verbální. Od roku 1987 poté začalo docházet k postupným změnám.¹¹ V průběhu let 1987 až 1989 se na Slovensku začal významně aktivizovat veřejný život. Ve druhé

⁹ V Československu fungovalo mnoho nezávislých organizací – jako příklad můžeme uvést Hnutí revoluční mládeže, Chartu 77, Nezávislé mírové sdružení, České děti, Hnutí za občanskou svobodu, Demokratickou iniciativu. Na Slovensku byla nejsilnější skupinou disentu ilegální katolická církev, která měla velice intenzivní vztahy s Vatikánem. Viz. JANČÁREK, Petr – SUK, Jirí (ed.). Dokumentární cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095702390-labyrintem-revoluce/206452801320003/>> [Cit. 2016-03-15]; LALUHA, Ivan – UHER, Ján. *Cesty k novembriu 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*. Bratislava : Nová práca, 2000, s. 30.

¹⁰ PITHART, Petr. *Listopad 1989 a česká společnost tehdy a dnes*. Konference Univerzita a/versus totalita, uspořádaná dne 18. listopadu 2014 ve Vlasteneckém sále Karolína, Ovocný trh 3, Praha.

¹¹ Například docházelo k určitým demokratizačním opatřením, jako k ukončení rušení rozhlasového vysílání rádia Svobodná Evropa, taktéž byla snaha o zjednodušení cestování. ŽATKULIAK, Jozef a kol. *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava : Veda, 2009, s. 57.

polovině 80. let došlo k personálním změnám, které se nevyhnuly ani Slovensku.¹² Tyto změny úzce souvisely s novou politikou přestavby, což je paradoxní, jelikož ani jeden z vyměněných nebyl jejím stoupencem. Ve vysokých funkcích většinou zůstali normalizátoři, naopak při výměně v nižších stranických funkcích se postupovalo otevřeněji, tedy noví členové povětšinou podporovali novou politiku přestavby.¹³

Disent na Slovensku

Od roku 1987 docházelo ke vzestupu aktivit protirežimních skupin, ke vzniku nových skupin a jejich vzájemnému propojování. Na Slovensku se ale tato aktivizace netýkala příliš velkého počtu obyvatel. Nejsilnější skupinou slovenského disentu se stala tajná církev.¹⁴ Právě ona zorganizovala 25. března 1988 takzvanou sviečkovou manifestácií. Věřícím šlo primárně o svobodné šíření víry a jejich hodnot, současně však bojovali i za svobody občanské. Přestože bylo shromáždění rozehnáno státní policií, jednalo se o nejvýznamnější slovenskou protirežimní aktivitu před listopadem 1989. Často se o sviečkové manifestácii mluví jako o shromáždění, které se stalo předzvěstí nežné revolúcie. Na Slovensku vystoupili proti komunistickému režimu občané vůbec poprvé po dlouhých dvaceti letech. Na Hviezdoslavově náměstí v Bratislavě utrpěl normalizační režim ostrou prohru. Odhalil totiž veřejnosti neschopnost čelit nahromaděným nesnázím. Schopnost tajné církve a křesťanského disentu naplno ukázala petice *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR*, přičemž na Slovensku jí podepsalo bezmála 300 000 lidí, dohromady pak na půl

¹² Personální změny se týkaly jak úrovně federální, tak i republikové. Vyměněn byl například předseda slovenské vlády Peter Colotka, nejprve jej v úřadu nahradil Ivan Knotek, poté Pavol Hrivnák. Taktéž Jozef Lenárt, první tajemník ÚV KSS, byl nahrazen Ignácem Janákem.

¹³ BARNOVSKÝ, Michal. Sovietska perestrojka, vedenie KSČ a ľavicové opozičné prúdy. In: LALUHA, Ivan – UHER, Ján. *Cesty k novembriu 1989. Aktivita Alexandra Dubčeka*. Bratislava : Nová práca, 2000, s. 27.

¹⁴ Na Slovensku byla silnější ilegální katolická církev než disent. Církev měla velice intenzivní vztahy s Vatikánem. České prostředí se více vyznačovalo jako ateistické, proto se tam disent rekrutoval z oblastí inteligence. In: Viz. JANČÁREK, Petr – ŠUK, Jiří (ed.). Dokumentární cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095702390-labyrintem-revoluce/206452801320003/>> [Cit. 2016-03-15].

milionu Čechů a Slováků.¹⁵ Úspěšné byly také poutě věřících na poutní místa v Levoči, Lutine, Starých Horách, Gaboltově a v dalších městech.¹⁶ Nejúčinnější formou protestu proti režimu na Slovensku byl odpor věřících. Nejviditelnější úlohu zde sehrály síly okolo tajné církve, avšak do čela proudu se poté postavili aktivisté kolem životního prostředí.

Vyjma křesťanských aktivit fungovalo na Slovensku v druhé polovině 80. let několik dalších disidentských skupin, k nimž kupříkladu patřilo seskupení lidí okolo Alexandra Dubčeka. V tomto okruhu se navíc zrodila představa o založení vlastní strany, ve které by figurovali lidé vyloučení v čistkách po srpnu 1968, tedy něco na způsob české Obrody.¹⁷ Od roku 1987 se také aktivizoval dissent, který se zaměřoval na životní prostředí. V čele této skupiny stál Ján Budaj. Právě tato skupina vydala publikaci *Bratislava nahlas*. Autoři se snažili poukázat na skutečný stav životního prostředí. Okolo této publikace se shromáždila skupinka aktivistů, dokonce i lidé z takzvané šedé zóny anebo přímo z KSS. Není náhodou, že *Bratislava nahlas* se stala základnou pro budoucí protirežimní hnutí VPN. Výrazněji se začala prezentovat také maďarská menšina, především na východním Slovensku. Tito aktivisté se inspirovali situací v Maďarsku, kde se proces demokratizace odehrával rychleji než v tehdejších Československu. Klíčovým momentem pro maďarskou menšinu byl pád komunistického režimu v Maďarsku a symbolický pohřeb Imre Nagyho, který se konal 16. července 1989.

Podstatným okamžikem se pro slovenský dissent stalo zatčení bratislavské pětky v srpnu 1989.¹⁸ Jejich zadržení podnítilo vlnu nevole a vedlo ke spojení nejrůznějších protirežimních proudů slovenského disentu. Po zatčení členů

¹⁵ ŠIMULČÍK, Ján. 291 284 odvážných. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. *Pamät' národa*, vol. 3, 2014, s. 22-32.

¹⁶ Tipuje se, že v roce 1988 se zúčastnilo poutí na Slovensku asi 600 000 lidí. Pro srovnání v té době měla KSS 450 000 členů. In: KATREBOVA-BLEHOVA, Beata. The Opposition Movement in Slovakia in the Period of Normalization. *Remembrance and Solidarity*, vol. 3, 2014, s. 53.

¹⁷ LALUHA, Ivan – UHER, Ján. *Cesty k novembriu 1989. Aktivita Alexandra Dubčeka*. Bratislava : Nová práca, 2000, s. 30.

¹⁸ Členové bratislavské pětky: Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Vladimír Maňák a Anton Selecký. Zatčení byli poté, co zaslali dopis slovenské vládě, ve kterém se psalo o záměru uctít památku obětí ze srpna 1968, a zároveň v dopise kritizovali normalizaci.

bratislavské pětky se disent začal propojovat s většinou populace na Slovensku. Protesty proti zatčení mobilizovaly široké vrstvy společnosti. Sepisovaly se nejrůznější protestní listy. Jestliže se dá říci, že vydání publikace *Bratislava nahlas* zformovalo protirežimní zárodky, z nichž se později vytvořila VPN, potom to byl právě proces proti bratislavské pětce, který dotvořil platformu proti komunistickému režimu na Slovensku. V klíčové chvíli mohla tato platforma vystoupit jako politická síla schopná přimět režim k politické kapitulaci.

Listopad – první revoluční dny

Listopadová revoluce 1989 se v Československu dopředu ohlašovala určitými projevy občanského napětí a nespokojenosti, které byly stále častější a zřetelnější. Jejich množící se dosah nabýval na významu. Na pozadí úspěšného rozvratu komunistických diktatur v okolních státech bývalého Východního bloku se začaly pomalu, ale jistě, vytvářet ideální revoluční podmínky i v Československu.

Spouštěčem revolučních událostí v Československu se stala stranou povolená pietní akce, která se proměnila v protirežimní demonstraci. Policií rozehnané studentské shromáždění zapůsobilo jako roznětka revolučního výbuchu, jehož důsledkem byl pád komunistického režimu. Po čtyřicetileté vládě se v následujících dnech zhroutil. Informace o této události se šířily velice rychle, avšak často dost zkreslené či poupravované. Na Slovensko se zprávy o situaci dostávaly nejčastěji prostřednictvím zahraničních rozhlasových stanic,¹⁹ nicméně přicházely postupně – zprvu byly zkreslené a nekompletní.

„Nikto nevedel, čo sa deje. Každý vedel, že niečo sa deje, ale nikto nevedel nič. Informácie absolútne žiadne.“²⁰

„Prvý, ktorý informoval o dianí, bol Petr Uhl, ktorý telefonoval manželom Komárovcom o dianí v Prahe ... ten telefonický rozhovor bol zachytený aj Štátnou Bezpečnosťou.“²¹

¹⁹ Především Rádio Svobodná Evropa a Hlas Ameriky.

²⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Zprvu mezi lidmi panovala chaotická nevědomost. Samozřejmě i do východoslovenského centra se postupem času zprávy dostaly, ale nějaký čas to trvalo. Novináři a televizní redaktoři nevěděli, jak se mají k celé situaci postavit.

„Aby sa to odtiaľ dostalo na Slovensko a ešte do Košíc, tak to je zase o dost ďalej. Takže chvíľu to trvalo.“²²

„Lebo fakt v správach nebolo nič. Najprv bolo, že rozohnali manifestujúcich, tú demonstráciu, ale neboli tam zábery, že nejaké živly proti režimu, že robili niečo zlé, ale bolo to tak prezentované. A rýchlo pochopilo aj vedenie novinárov, že sa to nedá zastaviť.“²³

Informace o situaci na Národní třídě vysílalo na Slovensku také rádio Devín, které má v Košicích svůj vysílač. V noci 17. listopadu vběhl do nahrávacího studia student, který ohlašoval zprávy z Prahy. Přesně tak se o studentské stávce, proměněné v policií rozehnané protistátní spiknutí, dozvěděl pan D. L., v té době výškový specialista. V obrovské euforii se domníval, že košické ulice budou plné lidí, především pak studentů. Realita jej však neobyčejně zklamala, jelikož Košice již byly ponořeny do tmy a v ulicích potkal jen pár opilců vracejících se z hospody domů.

„To bolo sedemnásteho novembra asi o dvadsiatej tretej hodine večer. Počúval som stanicu Devín, vysielanie, to bola nejaké študentská relácia. Elán, alebo tak nejako sa volala. A počas správ do štúdia pravdepodobne vbehol niekto nepovoláný a veľmi emotívnym spôsobom, bol to ženský hlas, oznámil, čo sa udialo v Prahe. V ten večer som zobral československú zástavu a išiel do centra, pretože bol som svedkom pádu Berlínskeho múra aj prvej veľkej demonstrácie, ktorá bola v ríjnu osemdesiatdeväť v Lipsku. Myslel som si, že Košice budú plné

²¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účetní), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

²² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

²³ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

v ten večer ľudí demonštrujúcich, takže som sa prešiel po Hlavnej ulici a nestretol som nikoho. Išiel som spať nad ránom. Bolo to predčasné.“²⁴

Během prvního víkendu se na Slovensku konalo několik setkání.²⁵ Centrem stávkové pohotovosti se v Košicích staly školy, především pak Vysoká škola technická (dále VŠT).²⁶ Dne 21. listopadu 1989 přišli na VŠT čeští studenti, kteří navštěvovali jednotlivé vysoké školy a informovali o dění v Praze. Právě studenti měli zprvu obrovskou zásluhu na šíření informací. Pan D. L. prožíval první revoluční dny činarodě. Demonstrací se nejen účastnil, dokonce je organizoval, především ty studentské na VŠT. Narátor si velice dobře pamatuje na příchod českých studentů, což dle něj bylo klíčové kvůli informovanosti. Ve vzpomínkách mu utkvěl jeden nejmenovaný plzeňský student.

„Konkrétne jeden chlapec, ktorý sa veľmi podobal na herca Karla Effu vizážou, bol taký maličký z Plzne z nejakej Prírodovedeckej fakulty, tak on veľmi intenzívne presviedčal košických študentov, aby sa zapojili do štrajku, do stávky študentskej a aby zorganizovali míting, nejaký pochod. Nakoniec sa urobil kompromis, pretože časť študentov to nechcela, časť bola za, takže sa urobil kompromis, že sa pôjde pešo bez akéhokoľvek prejavu, verbálneho prejavu. Prvý míting bol myslím dvadsiateho tretieho asi sedem tisíc študentov²⁷ išlo z Vysokej školy technickej z areálu po tejto časti ulice (ukazuje z okna) pod Vedeckú knižnicu. V tom čase tam prebiehal aj iný míting, ktorý organizovali práve ľudia okolo Petra Kalmusa a to bolo pri pamätníku, ktorý ste už určite navštívili, tých obetí šesťdesiateho

²⁴ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účestní), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

²⁵ Např. ve městě Pukanec na středním Slovensku došlo k setkání mezi disentem, šedou zónou a umělci. Účastnili se ho Ivan Kadlečík, Milan Šimečka st., Miroslav Kusý, Július Strinka, Peter Zajac a další. Další schůzka se uskutečnila v Bratislavě v bytě Soni Szomolányi, kde se sešli lidé z disentu – např. Ján Budaj, Martin Bútor a další. ZAJAC, Peter. Budaj hovorí čisté fantazmagórie. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.sme.sk/c/4189691/peter-zajac-budaj-hovori-ciste-fantazmagorie.html>> [Cit. 2016-03-15].

²⁶ Státní divadlo Košice se do stávkové pohotovosti v prvních dnech nepřidalo, tak jako tomu bylo například v Praze.

²⁷ Během rozhovoru se narátor opravil – tichý studentský pochod se svíčkami se uskutečnil již 21. listopadu 1989 okolo 17. hodiny. Druhý den se v ulicích pohybovalo na 5 000 manifestujících studentů.

ôsmeho roku. Tam bola taká pietna spomienka na obeť s pálením sviečok. A to isté sa opakovalo o deň neskôr.“²⁸

Podobně aktivním v prvních dnech byl i pan J. G., byt' člen Komunistické strany Slovenska (dále KSS). Narátor přivítal revoluci nadmíru pozitivně (sám o tom hovořil jako o přivítání s otevřenou náručí). Po celý svůj život pociťoval obrovskou křivdu, kterou listopadové události v jeho nitru uvolnily.

„Prišla tá revolúcia, ja som to privítal. Potreboval som sa vyrozprávať, na námestí som sa potreboval vykričať. Ako sa povie, lebo som pociťoval takú vnútornú krízu, že ako tajtrlík môžeš mať seba lepšiu prehľad o všetkom možnom, ale odtiaľ potiaľ, lebo nemáš ten správny pôvod, lebo nemáš za sebou nikoho ... Takže som sa potreboval vykričať. Išiel som na to námestie.“²⁹

Během svého vystoupení vyzýval všechny místní komunisty v kraji, aby se k situaci, která momentálně probíhala v zemi, vyjádřili a vystoupili s nějakým stanoviskem, ať už kladným nebo záporným, k situaci, která momentálně probíhala v zemi. To se samozřejmě nestalo, jelikož se většina místních komunistů různě poschovávala – ať už na chaty či chalupy nebo se alespoň pokoušela stranit se místům, kde se konaly mítinky a protestní akce.

Pro narátora je navíc i den, kdy vystoupil na tribuně před davem, dodnes symbolický ještě z jednoho důvodu. V onen den se mu totiž narodil první potomek.

„Vystúpil som s tým, že veľmi ma mrzí, že všetci stranícki a štátni predstavitelia mesta a kraja v tejto vážnej politickej situácii nie sú ochotní, alebo sa boja prejaviť svoj názor k danej situácii, či už pozitívny alebo negatívny, a všetci sa ako sa povie pozašivali... proste sa zašili do myšacej diery, aby o nich nikto nevedel, lebo sa báli, ako to dopadne. Nevedelo sa, že to bude takzvaná nežná revolúcia. Vystúpil som s tým, že ma osobne veľmi mrzí, že súdruhovia nevystúpili, doteraz žiaden z nich. Predstavil som sa, že som z Národného výboru

²⁸ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účetní), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

²⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

strany. Nepovedal som, že som vedúci, lebo ten speaker ma tak uviedol. Piskot veľký. Bolo plné námestie, sedem tisíc ľudí, od Gottwaldovej sochy až po Hotel Slovan vtedajší. No a keď ma ohlásili, že teraz vystúpi pán G. z Národného výboru Košice IV, piskot veľký. Čakali, že príde nejaký pako v oranžovej košeli so zelenou kravatou. No vystúpil som v koženej bunde a v texaskách. Proste to nečakali, nebol som taký typický človek, ktorého si bežný občan predstavoval, že je z Národného výboru ... Keď som vystúpil, dav stíchol po prvej vete ‚Dnes som odniesol manželku do pôrodnice a verím, že sa mi narodí možno syn, možno dcéra, ale do novej doby – demokratickejšej.‘ Veľký potlesk.“³⁰

Obr. 1: Gottwaldova socha v Košicích. Foto: Soukromý archív pána J. G.

³⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

V době svého výstupu byl pan J. G. stále členem KSS. Reakce na jeho vystoupení na sebe nenechala dlouho čekat. Následující den zasedl stranický výbor a řešil narátorův přestupek. Nakonec ho žádný trest nečekal, právě naopak. Doba se velice rychle měnila a nikdo netušil, co se stane za pár hodin.

„No a na druhý deň zasadol Stranícky výbor vzhľadom k tomu, že už súdruhovia vedeli, dostali bonz na mňa, že som sa tam pohoršoval a vystúpil s rúhačskými rečami proti socialistickému táboru. Výbor zasadol, povedal som pravdu, a tak mi vnútorne museli dať za pravdu. Všetci sedeli so zvesenými hlavami. Nikto ani slovka, iba jeden súdruh mi hovoril: ‚No neviem, neviem, súdruh G.‘ Ale situácia sa tak menila z minúty na minútu.“³¹

Naopak mimo veškeré revoluční dění žil v listopadu 1989 mladý voják pan P. M. Svoji základní vojenskou službu vykonával v Českých Budějovicích. Zprávy o tom, co se v zemi děje, se k vojákům dostávaly nesmírně obtížně. Což byl fenomén všeobecný, tedy netýkalo se to pouze pluku, u kterého tento konkrétní narátor sloužil. Vojáci zůstali stranou veškerého dění možná trochu z prozřetelnosti režimu. Od první chvíle si narátor byl vědom, že jej mohou nasadit proti demonstujícími vrstevníkům a kladl si otázku, jak by se zachoval. Byla to pro něj „hamletovská“ otázka.

S rodiči v kontaktu v průběhu revoluce vůbec nebyl. Domů se dostal až v polovině roku 1990. Tudíž neměl ani informace o dění v Košicích a na východním Slovensku vůbec.

„My sme tam žili inak, tak odrezaní od zvyšku sveta. Tie informácie sa k nám dostávali veľmi zaujímavo, napríklad keď sa dajaký kolega – vojak vrátil z priepustky, tak nám hovoril čo sa deje. Lebo my sme žili naozaj tak inak tam.“³²

Neobyčejně pozitivně vzpomíná na první revoluční dny pan P. K., v té době pomocný dělník. Režim pro něj znamenal obrovská omezení. Po základní škole nemohl jít z

³¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. M. (řeckokatolický kněz), dne 24. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

politických důvodů studovat na střední uměleckou školu. Jeho rodiče se v 60. letech rozvedli a otec se vrátil do Spolkové republiky Německo, odkud pocházel. Narátorova matka se poté znovu provdala za komunistu. Pan P. K. si se svým otčímem právě z politických důvodů vůbec nerozuměl. Od svého mládí se narátor s režimem neztotožňoval, což mohlo být zapříčiněno i uvězněním jeho otce, když se vzdal československého občanství. Narátorův otec si odseděl 18 měsíců za vlastizradu. Přestože se v 80. letech narátor snažil emigrovat, respektive jet za svým otcem do Německa, režim mu to neumožnil.

Avšak právě během listopadových dní roku 1989 se i přes rozdílné úhly pohledu se svým otčímem začali spolu sblížovat.

„Môj otčím mal v tých prvých dňoch nežnej revolúcie, on vedel, že som jeden z prvých zakladateľov Občianskeho fóra, lebo tu v Košiciach nebolo žiadne VPN. To bolo tvrdé Občianske fórum november, december, január, február. Tak ako videl, že som medzi tými prvými, on nejak bytostne nenávidel komunistov, aj keď im slúžil. A teraz ma tak nejak objal, otvoril fľašu vína a nalial mi deci vína, a že super a začal nadávať na komunistov. No prevládala eufória zo slobody.“³³

Pan S. A. se o dění v Praze dozvěděl ve škole, kterou v té době navštěvoval. I přes svůj poměrně nízký věk si na listopad 1989 velice dobře pamatuje a zpětně jej vnímá jako ojedinělou změnu ve svém životě. Spolu se svými spolužáky se totiž zapojil do demonstrací. S humorem jemu vlastním hovořil o mítincích jako o místech plných euforie. On sám si v té době vůbec neuvědomoval, proč na náměstí je. Respektive věděl, že se jedná o protikomunistické setkání. Důležitým faktorem, který byl typický pro město Košice, je skutečnost, že ve městě se nedemonstrovalo při každé příležitosti – jako například v Praze.³⁴ Kromě toho měly Košice v listopadových dnech oproti

³³ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁴ „Tu neboli demonštrácie, aké demonštrácie? Tu nebol nijaký podzemný odboj, tu boli tí okolo toho Strýka ... Potom hej (myslí po 17. listopadu), ale predtým nie. Ako v Prahe, že boli nepokoje, pri rôznych príležitostiach, čo ja viem, Deň študentov, ale boli tam aj rok predtým v osemdesiatom ôsmom na Václaváku. Nepokoje v Bratislave boli v osemdesiatom ôsmom, to Mikloško a tamíť, tam to podhubie také katolícke pravicové bolo silnejšie ako v nejakých Košiciach.“ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

jiným městům poměrně malou občanskou základnu. Na shromážděních se setkávalo okolo deseti tisíc lidí. Ani v 80. letech nebyla košická občanská iniciativa výrazná. Právě naopak.³⁵ Různé protirežimní aktivity měly v Košicích převážně individuální charakter. Například o Chartě 77 věděl v Košicích málo kdo.

„Išlo sa do ulíc a polovica ľudí ani nevedela, kvôli čomu tam je. Bola to taká davová eufória, dav strhol jednotlivcov. Začne desať ľudí štrngat, pridá sa k nim ďalších desať a zrazu kľúčmi štrngalo tisíce ľudí ... mal som vtedy nejakých pätnásť rokov. Človek ešte nejak tie veci nevnímal. Ale jednoducho nikto nám nepovedal, prečo tam ideme, že kvôli čomu. Neverili ľudia veľmi, že sa niečo zmení. Aj keď verili tomu, ale neboli o tom presvedčení, tak by som povedal. Bo ja som mal taký pocit.“³⁶

Euforie, to je pravděpodobně to nejvýstižnější slovo, které se v souvislosti s prvními revolučními dny neustále opakovalo. Z výpovědí je zřejmé, že lidé nebyli s předrevolučními poměry v Československu spokojeni. Dnes s odstupem čtvrt století se na tuto problematiku někteří dívají již trochu odlišně. Přesto se však v listopadu 1989 i někteří členové KSS ze změny, které přicházela, radovali. Situace v Československu se měnila poměrně rychle.

Ústřední revoluční organizace na Slovensku

Vznik VPN se stal jedním ze zásadních revolučních mezníků na Slovensku, jelikož se jednalo o jednotnou zastřešující organizaci. Dne 19. listopadu slovenští umělci svolali, vedeni mylnými informacemi o úmrtí studenta Martina Šmída, schůzku do Umělecké besedy. Tam se sešlo na 450 lidí,³⁷ zejména umělců, ale i studentů a různých aktivistů. Právě na tomto setkání se zformovala pestrá občanská protirežimní platforma. VPN se vytvořila nezávisle na OF, které vzniklo o několik hodin později v Praze v Činoherním klubu. Vznik VPN asi nejlépe okomentoval jeden z jeho členů, Ján

³⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľově. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁷ Jedná se o odhad ŠtB, který se však dle všeho zdá nejbližší realitě.

Budaj: „*Pre disidentov neznamenalो zakladanie VPN zlom, ale naopak – bolo to logické vyvrcholenie postojov trvajúcich už roky a desaťročia. No vo výbore sa ocitli aj takí, ktorí neprišli do Umeleckej besedy naplniť svoje dovtedajšie osobné príbehy, ale naopak, radikálne ich zmeniť.*“³⁸

Milan Kňažko, pôsobící ve VPN, byl nominován také do vedení OF. Jako jediný Slovák byl členem obou hnutí a stal se důležitým zdrojem informací. Martin M. Šimečka ve vzpomínkovém rozhovoru uvedl, že to byla právě osoba Milana Kňažka, která byla pro Slovensko důležitá a přinášela zprávy z Prahy.³⁹

Členové čerstvě zformované organizace si domluvili setkání na druhý den v divadle na Malé scéně. Na druhé schůzce se mimo jiné zrodil také název nového hnutí, jehož autorem se stal Ján Budaj.⁴⁰ Taktéž se utvořilo vedení a následně bylo sepsáno vyhlášení o vzniku a programu VPN.⁴¹ Zásadním záměrem VPN bylo přispět ke společenským změnám a otevřít dialog. V úterý 21. listopadu se realizovalo jedno z dalších setkání v Umelecké besedě, jehož cílem bylo apelovat na sběr podpisů, šířit zprávy a informovat společnost o generální stávce. Na této schůzce se VPN vymezila jako iniciativa občanská.⁴² *Vyhlasenie k radovým komunistom* vyvolalo obrovský zájem. Toto vyhlášení sestavil Ľubomír Feldek, píše se v něm, aby „*sa KSCĽ očistila jediným možným spôsobom – a to tým, že sa dobrovoľne a ihneď vzdá svojho protiprávneho a iba násilím udržiavaného vedúceho postavenia v spoločnosti*“.⁴³ Ještě

³⁸ BUDAJ, Ján. Na križovatke dejín: päť dní po tom. In: SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009, s. 22.

³⁹ JANČÁREK, Petr – SUK, Jiří (ed.). Dokumentární cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095702390-labyrintem-revoluce/206452801320003/>> [Cit. 2016-03-15].

⁴⁰ JAŠEK, Peter – PODOLEC, Ondrej. Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojitych hodnôt. Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom. *Pamäť národa*, vol. 3, 2014, s. 128.

⁴¹ Na jeho sestavení se podíleli Ján Budaj, Valér Mikula, Martin Bútora a Peter Zajac. BUDAJ, Ján. Na križovatke dejín: päť dní po tom. In: SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009, s. 25.

⁴² SNOPKO, Ladislav. Tri dni v Umeleckej besede, alebo vznik Verejnosti proti násiliu. In: SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009, s. 39.

⁴³ FELDEK, Ľubomír. Prvé dni Nežnej. In: SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009, s. 49.

týž večer se v Bratislavě pořádaly dvě manifestace, jedna na Hviezdoslavově náměstí, druhá studentská na náměstí Klementa Gottwalda.

V listopadu 1989 na Slovensku vznikla ještě jedna nezávislá iniciativa, která se taktéž prezentovala jako občanské hnutí. Jednalo se o Maďarskou nezávislou iniciativu (dále MNI),⁴⁴ slučující disidenty především z řad maďarské menšiny. Okamžitě po svém vzniku MNI odsoudila zákrok na Národní třídě. Ve svém vyhlášení z 20. listopadu 1989 žádala propuštění politických vězňů, celospolečenský dialog, demokratizaci Československa, rezignaci lidí zodpovědných za událost na Národní třídě, vypracování demokratické ústavy a svobodné volby.⁴⁵ MNI se ihned spojila s VPN, přičemž obě hnutí byla propojena i personálně. V regionech s maďarskou převahou pak vznikala VPN společně s MNI.

V některých slovenských městech však v listopadu 1989 nevznikla pobočka VPN, například v Košicích, Banské Bystrici a dalších. Namísto VPN v těchto městech byla založena pobočka OF. Například Košice měly vždy pro svoji polohu a pestré složení obyvatelstva, v němž měli Češi silné zastoupení, blíže k Praze než k Bratislavě. V centru města vznikla velká česká čtvrť.⁴⁶ Štefan Lazorišák dokonce uvádí, že Košice byly jistý čas označovány za Prahu východu.⁴⁷

Dne 20. listopadu se v bytě Zbyňka Prokopa konalo setkání mnoha lidí z uměleckého a undergroundového prostředí. Během schůzky založili koordináční centrum OF. Přestože v té době pan D. L. v bytě zmiňovaného výtvarníka nebyl, na tuto událost živě vzpomíná.

„Presne na tú situáciu si pamätá Lubo Badiar, ktorý je na fotografii (ukazuje v novinách), ktorý sa stal štatutárom. Tak ja som išiel zo študentského mítingu z Vysokej školy technickej na Veterinárnu fakultu. Išiel som oznámiť študentom o

⁴⁴ Maďarská nezávislá iniciativa vznikla 18. listopadu 1989 v Šali nedaleko Nitry. Její název byl inspirován Demokratickou iniciativou, která působila v Praze pod vedením Emanuela Mandlera a Bohumila Doležala, právě s nimi měla MNI spojení.

⁴⁵ KOPASZ, László. Maďarská inteligencia na Slovensku. *Pamät národa*, vol. 3, 2014, s. 13.

⁴⁶ Tato čtvrť se nazývala Malá Praha. HILBERTOVÁ, Denisa. Czech in Košice. In: OTČENÁŠOVÁ, Slávka - ZAHORÁN, Csaba. *Remembering the city. A guide through the past of Košice*. Košice : UPJŠ, 2013, s. 128.

⁴⁷ LAZORIŠÁK, Štefan. *Karneval revoluce*. Košice : Hernád s.r.o, 2011, s. 10.

tom diani na Technike a Lubo Badiar mi oznamoval, že ide do bytu Zbyňka Prokopa, kde je stretnutie mnohých ľudí. Pýtal sa ma, či nejdem s ním, a ja som mu povedal, že nejdem, pretože idem na tú veterinu. A práve u Zbyňka Prokopa sa tehdy založilo Občianske fórum ... tam sa stretlo asi štyridsať ľudí z rôznych skupín, z rôznych časti mesta, boli tam ľudia okolo spomínaného Marcela Strýka, potom tam boli divadelníci, výtvarníci. Prvé Občianske fórum bolo v tej rohovej budove OPT banky, kde je momentálne aj taká nástenná tabuľa. To bol Slovenský fond národných umení, kde sa nachádzal, takže výtvarníci poskytli svoj priestor, kde vzniklo také improvizované kontaktné centrum.⁴⁸

Obr. 2: Pamětní tabule na budově bývalého sídla OF v Košicích. Pamětní tabule byla odhalena 17. listopadu 2010. Foto: Klara Kohoutová.

⁴⁸ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účetní), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Ve výše zmiňovaném bytě byl i pan P. K.. Prostory nově vzniklé organizaci zapůjčili umělci-výtvarníci, sídlící na dnešním rohu Hlavní a Alžbětiny ulice v centru města. V paměti všech oslovených narátorů utkvěla vzpomínka na vznik OF, mnozí stáli přímo u vzniku této nezávislé organizace.

„Mal som tú časť, lebo nás tu bolo pár, pár takých ľudí z disentu a undergroundu, ktorí sme hneď okupovali tuná tie priestory a založili sme Občianske fórum.“⁴⁹

„Okupovali sme tuná (ukazuje z okna) tie priestory a založili sme Občianske fórum.“⁵⁰

„V pondelok dvadsiateho sa zorganizovalo v Košiciach to Občianske fórum.“⁵¹

Od vzniku hnutí se do jeho řad hlásila stovka lidí. Někteří z nich se však chtěli stát členy kvůli vidině nějakého profitu. V OF byli dokonce i členové KSS či ŠtB. Právě ŠtB měla za úkol zaznamenávat dění o situaci uvnitř hnutí a informovat stranu. V březnu 1990 se pobočka OF v Košicích natrvalo přetransformovala dle bratislavské směrnice na VPN. V předchozích měsících fungovalo dvojaké označení: OF anebo OF-VPN.

„Bolo to obdobie veľmi hektické, kedy sa do Občianskeho fóra hlásilo veľa dobrovoľníkov, aj veľa ľudí, ktorí určite prichádzali za vidinou nejakej, nejakého osobného prospechu, lebo videli, že dochádza k zmene režimu a že treba preskočiť z tej jednej nomenklatúry do druhej nomenklatúry. Boli tu ľudia či už zo Štátnej bezpečnosti alebo vojenskej kontrarozviedky, ktorí tu monitorovali dianie.“⁵²

⁴⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účetní), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Generální štrajk

V průběhu prvního revolučního týdne narůstaly řady VPN a OF rychlostí blesku. Političtí aktivisté se rekrutovali ze všech vrstev společnosti a ze všech regionů Slovenska. Hnutí se v průběhu listopadu a prosince stalo mnohovrstevnou občanskou platformou stojící v opozici vůči režimu. Veřejnou podporu získávala VPN během demonstrací, které se nejdříve konaly v Bratislavě, odkud se šířily po celém Slovensku. Rozhodujícím momentem v celé situaci byl rostoucí počet účastníků na demonstracích a protirežimních mítincích, kteří podporovali požadavky VPN. Od 22. listopadu můžeme v souvislosti s děním v Bratislavě hovořit o demonstracích, které již získaly masový charakter.⁵³ VPN se tedy velice brzy vyprofilovala jako hlavní představitelka opozice na Slovensku, která může počítat s obrovskou podporou občanů.

Všechny mítinky začínaly vystoupením moderátorů, kteří sdělovali nejnovější zprávy o politických událostech. To bylo důležité převážně v prvních dnech, kdy sdělovací prostředky přinášely mnohdy zkreslené informace. V Bratislavě těmito moderátory byli Ján Budaj a Milan Knažko, v jiných městech pak členové místní pobočky VPN či OF.⁵⁴ Na demonstracích vedle moderátorů vystupovali i pozvaní hosté – ve snaze připravit atraktivní program organizátoři kontaktovali populární a oblíbené osobnosti (například zpěváky, kteří svým programem vyplňovali přestávky mezi jednotlivými vystoupeními).⁵⁵ Na tribunách po celém Slovensku začaly vystupovat i známé osobnosti, které se nebály postavit se pódium a podpořit požadavky VPN. K nejvýznamnějším vystupujícím patřil Alexander Dubček, ikona Pražského jara, který se po dvaceti letech objevil na veřejnosti, arcibiskup Ján Sokol nebo normalizací zakázaný český zpěvák Karel Kryl. Vedle známých tváří se na tribunách střídali také studenti, představitelé MNI, zástupci dělníků ze stávkujících podniků či představitelé komunistické strany. Ti však velký úspěch neměli a často se dočkali vypískání. Na organizaci a programech demonstrací se nejvíce podíleli Ján

⁵³ Demontrace musely být kvůli obrovskému počtu lidí přesunuty na náměstí Slovenského národního povstání.

⁵⁴ V Košicích se moderování ujal Peter Neuwirth, Peter Kalmus a další členové OF.

⁵⁵ Písnička *Slúbili sme si lásku* od Ivana Hoffmanna se stala neformální hymnou nežné revolúcie.

Budaj, Martin Bútora, Ladislav Snopko, Ľubomír Feldek, Peter Zajac a Martin Šimečka ml.⁵⁶

Klíčovou roli v listopadu 1989 sehrála média. Na obrazovkách se začaly objevovat tváře, které lidé znali z demonstrací. K čelním požadavkům VPN patřil vstup do médií – ten se podařilo uskutečnit 24. listopadu 1989, kdy se v bratislavském studiu zorganizovalo první Štúdio dialóg. To je dodnes považováno za zásadní událost nežné revolúcie. Televizní debata se vysílala naživo. Jednalo se vskutku o jedinečnou situaci, protože do té doby se politické diskuze živě nevysílaly.⁵⁷ Během vysílání mohli diváci jasně sledovat ostře vymezenou hranici mezi opozicí a komunisty – tento rozdíl byl asi nejvíce viditelný na vizáži přítomných. Zatímco představitelé VPN⁵⁸ měli na sobě povětšinou jeansy a svetry (symbolika většinové společnosti), komunisté oblékli formální oděvy. Mezi přítomnými se odehrála slovní bitka. Dne 25. listopadu byla v televizním dialogu komunistická strana definitivně poražena. Milan Kňažko veřejně promluvil proti okupaci 1968 a žádal o zrušení čtvrtého článku československé ústavy. Ján Budaj v reakci na otázku, jaký druh demokracie si VPN představuje, odpověděl, že VPN požaduje demokracii bez přívlasků.⁵⁹ Současně představitelé opozice vybědli občany k účasti na generální stávce, která byla naplánována na pondělí 27. listopadu. VPN se v diskuzi domohla evidentního názorového vítězství. Odezvou na tuto televizní diskuzi bylo setkání předsednictva KSS, na kterém vystoupil první tajemník Ignác Janák s požadavkem, aby komunisté udrželi v ruce komunikační prostředky.⁶⁰

⁵⁶ JAŠEK, Peter – PODOLEC, Ondrej. Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojitych hodnôt. Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom. *Pamäť národa*, vol. 3, 2014, s. 128.

⁵⁷ JANČÁREK, Petr – SUK, Jiří (ed.). Dokumentární cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095702390-labyrintem-revoluce/206452801320003/>> [Cit. 2016-03-15].

⁵⁸ Za VPN se vysílání zúčastnili Milan Kňažko, Ján Budaj, Fedor Gál a Vladimír Ondruš.

⁵⁹ JANČÁREK, Petr – SUK, Jiří (ed.). Dokumentární cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095702390-labyrintem-revoluce/206452801320003/>> [Cit. 2016-03-15].

⁶⁰ HUČKO, Ján. Novembrové udalosti v archívnych dokumentoch volených orgánov ÚV KSS. In: JAŠEK, Peter. *20. výročie Nežnej revolúcie*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 84.

Demonstrace vyvrcholily 27. listopadu generální stávkou. Ta měla na Slovenku nevšední úspěch a stala se tak rozhodujícím momentem pro úspěšný průběh revoluce. KSS, která se od počátku řídila pokyny z Prahy, se během generální stávky osmělila a žádala o zrušení čtvrtého článku z ústavy. Tento krok KSS udělala o jeden den dříve, než ho oficiálně zrušilo Federální shromáždění. K celorepublikové stávce se samozřejmě připojilo i východní Slovensko. Generální stávka znamenala začátek, od něhož se odvíjela následující fáze politického vývoje. Během dvouhodinové generální stávky se na košickém náměstí sešlo asi nejvíce lidí vůbec.⁶¹

„Ten generálny štrajk dvadsiateho piateho,⁶² to si pamätám, to sme boli tu na námestí. Aj celý Národný výbor. Nieкто nechcel ísť, ale už potom išiel každý, lebo vedel, že sa tá politická situácia úplne zmení. Tak ja budem jediný, kto nepôjde a stratím zamestnanie, čiže potom aj na mňa sa začalo inak pozerat'. Odrazu, keď už tá vlna bola taká, už každý u mňa hľadal oporu.“⁶³

„Samozrejme všetci sme sa zúčastnili, celá škola sme išli. My sme boli škola pri Hornáde, trochu mimo centra, ale mali sme to ani nie pol hodiny peši, takže fakt celá škola, triedy za triedami, ako sa chodí zo školy. Sme išli ani nie na Námestie osloboditeľov, ale pred Vedeckú knižnicu, kde bola taká improvizovaná tribúna. Vtedy na tom balkóne, kde boli hostia z Prahy.“⁶⁴

Hlavními revolučními centry byly v listopadu 1989 jistě Praha a Bratislava. Košice stály spíše na okraji. Navzdory tomu však bylo nesmírně důležité, že se všechny místní podniky, včetně východoslovenského gigantu, do generální stávky zapojily. Tím daly Košice jasně najevo, že jsou jednotné, že jdou revoluční cestou a přejí si změny.

⁶¹ Dle oficiální denní situační zprávy ŠtB se 27. listopadu 1989 zúčastnilo generální stávky cca 30 000 lidí. Blíže viz Archiv bezpečnostních složek Praha a Denné situačné správy ŠtB Košice. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.17november1989.sk/sk/stb-kosice/>> [Cit. 2016-03-15].

⁶² Generální stávka proběhla 27. listopadu 1989.

⁶³ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁴ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

„Ešte ku Košiciam. Poviem jednu vec, že my sme naozaj perifériou a tuna sa nediali žiadne prelomové udalosti, takže keď sa na Prahu pozeráme ako na centrum, tak Praha bola zase perifériou sovietskeho monolitu, takže asi tak. My sme periféria periférie ... takže nič, čo by zalomilo dejinami Československa, v osemdesiatom deviatom sa tu nič neudialo. Snád' to, že tie veľké priemyselné podniky išli do generálnej stávky kompletne, a ozaj to bolo masové. Takže taký veľký, silný odkaz Komunistickej strane, že celé Československo aj tie železiarne je za jedno. Toto je zásluha tých ľudí, ktorí to organizovali.“⁶⁵

Většina oslovených narátorů se shodovala v jedné věci: když už se revoluční podhoubí dostalo až do Košic, tak už se to nedalo zastavit. Situace ve východní Evropě byla více než protisovětská. Zprávy o pádech režimů v okolních státech se do Československa byly sporadicky, ale dostávaly. To je jeden z aspektů, jimiž narátoři velice často podpírali svá tvrzení.

„Nebolo možné to udržať, keď už to nikde nefungovalo. Boli sme posledný výkladný skanzen komunizmu. Keď to padlo v Nemecku, v Maďarsku, my sme nežili. Otec už vedel, že to padlo ... nebolo to prekvapenie, bolo to jasné, už sa dalo cestovať. Ktokoľvek mohol ísť do Maďarska a hranice medzi Maďarskom a Rakúskom boli otvorené. Bolo jasné, že to neudržia, no nebolo jasné, čo sa stane. Či bude socializmus s ľudskou tvárou, či dôjde k stovkám obetí ako v Rumunsku, ale čokoľvek bolo lepšie ako ten koncentračný tábor, ktorý tu bol.“⁶⁶

„Pretože prví, ktorí zhadzovali a tvárili sa, že sa nič nedeje, boli práve straníci, a dokonca triednemu svojho syna som povedala, keď sa chystal štrajk, že majú ešte jednu možnosť, že tá sa využila na námestí v Číne. On sa pýtal, že čo, a ja mu hovorím – tanky. Ešte máte šancu vybrať tanky, lebo toto sa zastaviť nedá, keď už je to aj v Košiciach. To sa zastaviť nedá.“⁶⁷

⁶⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účtční), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s paní J. T. (učitelka na gymnáziu), dne 18. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Oproti výše zaznamenaným názorům se pan S. A. domnívá, že revoluce se zastavit dala. Pravděpodobně však už nebyla síla. V rozhovoru několikrát připomněl mnoho konspiračních teorií ohledně roku 1989, které se hojně vyskytují v retrospektivách na toto období.

„Čo bolo v Prahe, to bolo prvé, tam jednoducho zasiahli, len potom sa postavili ľudia aj v Bratislave, herci sa postavili, a už nejak to nebolo možné potlačiť. Lebo možno nebola vôľa, lebo ja si myslím, že keby sa chcelo, tak by sa to potlačilo. Len už asi nebola vôľa, aby sa to potlačilo, takže sa tomu nechal voľný priebeh a potom to už nebolo.“⁶⁸

VPN se snažila udržovat s širokou veřejností intenzivní kontakt, jelikož od počátku měla v úmyslu být zástupcem a řečníkem občanské společnosti.⁶⁹ Kromě setkání na náměstích VPN také organizovala různé mítinky – jedním z nich byl i happening s názvem *Ahoj Európa*, který se uskutečnil 10. prosince, na Mezinárodní den lidských práv. Toto datum mělo ještě jeden symbolický význam. Byla to právě neděle 10. prosince, kdy prezident Gustav Husák jmenoval Čalfovou vládu a následně, jak slíbil, abdikoval. Průvod začal v Bratislavě v sadě Janka Krále, cílovým místem se stalo rakouské město Hainburg nad Dunajem, které je od slovenského hlavního města vzdáleno asi 12 kilometrů vzdušnou čarou. Jelikož se jednalo o město z druhé strany železné opony, mnoho přítomných tak vůbec poprvé navštívilo západní stát. Unikátní až dojímavou atmosféru dotvářely kusy ostnatého drátu, písně Karla Kryla a razítka v pasech, která účastníci dostávali na hraničním přechodě Berg. Celá akce byla dovršena na náměstí, kde účastníky happeningu přivítal starosta města.

Úvahy o revoluci po 25 letech

Po dvaceti pěti letech se častokrát úhel pohledu na revoluci 1989 změnil. Narátoři s odstupem čtvrt století hodnotili revoluci prizmatem nasbíraných zkušeností.

⁶⁸ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁹ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize*. Praha : Prostor, 2009, s. 169.

Revoluce v Československu s sebou přinesla mnoho nového, o čem se jeho obyvatelům dřív ani nesnilo. Pro mnohé se stal listopad 1989 něčím speciálním a dodnes změnu poměrů na Slovensku vítají – především pak oceňují svobodu a to v mnohých podobách: cestování, slova, náboženskou atd.

„Tá sloboda je neopísateľná s tým, čo bolo pred rokom osemdesiatdeväť.“⁷⁰

„V prvom rade človek mohol konečne slobodne realizovať svoje vlastné zámery, svoje vlastné predstavy. Mohol robiť to, čo chcel, nebol nejakým spôsobom usmerňovaný, či limitovaný tým systémom politickým, občianskym, mohol naozaj budovať svoju kariéru, aj svoju rodinu, aj všetko podľa svojich predstáv, bez kontroly.“⁷¹

„Ja som očakával hlavne slobodu cestovania a slobodu pohybu, a možnosť študovať v zahraničí.“⁷²

Jiným revoluce sice svobodu přinesla, ale odnesla spoustu jiných věcí, na které byli narátoři zvyklí. Po roce 1989 se začaly objevovat jiné (dle narátorky J. T. nespravedlivé) tlaky na učitele,⁷³ dále se změnil přístup státu ke školství a zdravotnictví, problematickou také narátoři vidí porevoluční ekonomiku.⁷⁴ Avšak k nejčastěji zmiňovaným negativům, spojeným s porevolučním vývojem, patřily sociální jistoty, na které si během 80. let narátoři zvykli. Právě sociální jistoty pro ně

⁷⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem F. E. (designer), dne 2. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem B. B. (technik), dne 8. 5. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷³ „Neboli takéto proste nefér tlaky, takéto nefér veci, ktoré sa teraz dejú. Ani za socializmu, za takzvaného budovania komunizmu si nemohli niektorí ľudia toľko dovoliť, koľko si dovoľujú teraz. A toľko byrokracie ako je teraz som v živote nezažila.“ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s paní J. T. (učitelka na gymnáziu), dne 18. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁴ „Takže po tej ekonomickej stránke tuna vidíme nejakú transformáciu súkromného vlastníctva a prevod do nejakých súkromných rúk, ale je tam vidieť veľmi silnú väzbu na ten bývalý režim. Je ozaj veľmi málo silných podnikateľov na Slovensku, ktorí nemajú väzby na bývalý systém.“ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účetní), dne 13. 4. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

představovaly největší zápor nového, tedy demokratického režimu. Všichni oslovení narátoři se shodují v tom, že se politické poměry na Slovensku k lepšímu nezměnily.

„Všetko má svoje plusy a mínusy, ja to tak vnímam, že bolo to dobré v nejakých veciach. Na niečo to možno nebolo dobré. Možno keby prešlo to, čo malo prejsť v tých šesťdesiatych rokoch za Dubčeka, toto by bolo asi ten najlepší scenár. Ale tak celkovo bolo to dobré, že sa to udialo.“⁷⁵

„Zas na druhej strane boli väčšie sociálne istoty, to človek cíti teraz. Je to dosť vážny dôvod, prečo to nepovažovať za až takú dobrú vec, aj keď v konečnom dôsledku je to dobrá vec.“⁷⁶

„Človek sa sklamal. Predovšetkým to, že tí predstavitelia VPN, ktorí sa dostali do čela VPN iba preto, že nikdy neboli v strane, a v strane neboli, lebo boli neschopní, a to sa ukázalo, že boli neschopní aj rok – dva po revolúcii, keď postupne všetkých odstavili a išli do zabudnutia, a znovu tí bývalí komunisti, lebo boli schopní. Lebo celý život sa o nič iné nesnažili, ako o vlastnú kariéru. Mali lakte už také dobré odreté, vedeli lakťami bojovať, a znovu sú tam, kde boli pred rokom osemdesiatdeväť.“⁷⁷

Velkým zklamáním pana P. K. je, že v Československu neproběhla debolševizace, ve kterou doufal. Ta je však podle jeho vlastních slov utopií, ke které nikdy nedojde. Avšak přesto vidí narátor revoluci převážně ve světlých barvách. Narátor byl členem OF, které hlásalo: *Nejsme jako oni*, tedy o debolševizaci neuvažovalo ani ji neslibovalo.

„Denacifikácia Nemecka vznikla tlakom celého sveta vrátane Sovietskeho zväzu. Debolševizácia nemohla vzniknúť a zatváranie, zákaz doživotnej činnosti, nemohla vzniknúť vytrhnutá z Moskvy, my sme boli satelit. Predstavte si, keby tu komunisti boli vylúčení. Ja by som to uvítal, oslavoval by som týždeň, keby komunisti v živote

⁷⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

*nemohli kandidovať. Mohli by podnikat', mohli by cestovať, ale nikdy by nemohli byť volení. Ale to je utópia. ... Pre mňa bolo podstatné, že ten zločinecký systém padol a nastala až nečakaná sloboda. Námestia, ulice, galérie, kiná sú také slobodné, ako si to my ustrážime. Ale je tu tá obava, čo sa v tom Kremli momentálne deje.*⁷⁸

Narátorka J. T. je dokonca presvedčená o tom, že k žiadnej revolúcii v roku 1989 nedošlo. Dle jej slov na Slovensku stále vládnu tí, čo boli u moci pred rokom 1989, jen s tím rozdílem, že již nekandidují za KSS, ale za jinou levicovou stranu. Narátorka pevně doufala, že se poměry v Československu zlepšívají. Realita jí nadobro zklamala. Po předchozí zkušenosti života ve svobodném státě se těšila, že i její milované Slovensko se dočká něčeho podobného.

*„Tu revolúcia nebola, pokiaľ si všetci ľudia myslia v Československu a hlavne na Slovensku, že tu došlo k nejakej revolúcii, tak je to veľký omyl. Pokiaľ všetci tlieskali, kľúčmi zvonili, tak prakticky v tichosti Komunistická strana a všetka tá klika už nevedeli čo. My sme boli pred krachom, a teda v tichosti odovzdali všetko, ale pokiaľ sa zvonilo na uliciach, tak oni si zaistovali svoje pozície, svoje miesto, preto ja môžem zaručene povedať, že vládne nám komunisticko-eštebácka klika.*⁷⁹

*„Naivne som si myslela, že tu fakt nastane demokracia, že to bude alespoň tak, ako v tej rozvojovej krajine, ako to vtedy bolo, lebo potom aj tam sa to zmenilo.*⁸⁰

Podobně hovořil i pan S. A. Narátor uvádí, že je rád, že k revoluci došlo, ovšem následný vývoj nehodnotí jednoznačně pozitivně. Spíše naopak.

„Komu to najviac prospelo? Ti, čo boli predtým pri moci, väčšina z nich zostala aj teraz. Jednoducho nebolo to ako v Rumunsku, že boli popravení tí pohlavári, ale jednoducho niektorí odišli do ústrania s tým, že neboli potrestaní za to, čo páchali. Alebo postupom času, povedzme si, náš bývalý prezident Schuster, a bol dokonca

⁷⁸ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s paní J. T. (učitelka na gymnáziu), dne 18. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁸⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s paní J. T. (učitelka na gymnáziu), dne 18. 2. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

prezidentom Slovenskej republiky. Ale zas ťažko povedať, neviem, že by niekomu vedome ublížil.“⁸¹

Závěrem můžeme říci, že po 25 letech se náhled na revoluci podstatně změnil. Pokud v roce 1989 narátoři změnu vítali, dnes by se někteří raději vrátili do bývalého režimu. Dle jejich vlastních slov se politická situace na Slovensku nezměnila k lepšímu. S komunisty se na Slovensku po roce 1989 zacházelo trošičku jinak než s komunisty v české části společnosti. Na Slovensku hrálo (a můžeme konstatovat, že dodnes hraje) náboženství a s ním spojená víra důležitou roli. Proto se mnoho komunistů ospravedlňovalo s ohledem na svou víru.

„Mnohí sú sklamaní. Tu je kúsok odtiaľto miesto, kde boli tie mítingy, kde boli tie desaťtisícové davy tej nežnej revolúcie. Posledný politický väzeň, neviem prečo práve on Čarnogurský. Už všetci boli vonku, no posledný politický väzeň, ktorý vyšiel z väzenia, bol Čarnogurský. A hneď pár dní po Bratislavskom mítingu prišiel do Košíc a tu z balkóna Vedeckej štátnej knižnice, pod ktorým bolo štyridsaťtisíc ľudí, pozdravil ‚S pánom bohom‘ a tak ďalej a z ničoho nič po štyroch minútach začal obhajovať Čiča, komunistického ministra spravodlivosti. Ako rečník bol výborný, ale ľudia začali písať ‚však vás zavrel‘. Lenže on bol taká autorita, ako vlastne jediný známy politický väzeň zo Slovenska, taký slovenský Havel v podstate svojim spôsobom. Napriek tomu, že sedel pár mesiacov za Gorbačova. ... (vrací se k Čičovi) Dav kričal ‚však vás zavrel‘, no Čarnogurský odpovedal ‚ale ma aj pustil, to je jeden slušný, svedomitý, hlboko veriaci katolík a ja urobím všetko a využijem svoj vplyv, aby sa pán Čič stal premiérom slovenskej vlády‘. No a za chvíľu bol premiérom slovenskej vlády.“⁸²

⁸¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Styly v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľově. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁸² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Závěr

Listopadová revoluce v roce 1989 je zásadním přelomem novodobých slovenských dějin, neboť podnítila pád normalizačního režimu a otevřela cestu k tranzici z totalitního režimu na demokratický stát. Zároveň zrušila vedoucí úlohu komunistické strany, otevřela prostor pro uskutečnění svobodných voleb, vytvoření pluralitního politického systému, privatizaci nefunkčního hospodářského systému a uplatňování základních lidských práv a svobod. Ve velkém rozměru narostla svoboda médií, z nichž byla odstraněna vládou nařízená cenzura. Významným přínosem bylo otevření hranic, což umožnilo realizovat nové vazby na trhu a svobodu cestování.

Prostřednictvím osobních vzpomínek Slováků můžeme shledat, že na listopadovou revoluci existuje spousta náhledů. Někteří ji hodnotí jako zklamání, jiní ji vnímají pozitivně – samotní narátoři často hovořili o jednotlivých tématech různorodě, mnohdy vyjadřovali protikladné názory a postoje. Předkládaná stať reflektuje situaci na východním Slovensku v roce 1989. Tato esej chápe listopad 1989 jako pomyslný konec jedné etapy a začátek nové. Revoluce se v neposlední řadě také stala jedním z předmětů dodnes velice polemizovaného rozpadu Československa. Drtivá většina obyvatelstva revoluci v roce 1989 vítala jako zásadní pozitivní změnu a spojovala ji s vyhlídkami na lepší zítřky. To se ale již s určitostí nedá říci s odstupem dvaceti pěti let. Dnes je pohled na revoluci a následující vývoj na Slovenku značně nesourodý, souvisí s celkovou proměnou, která ovlivnila nejen životní, ale i pracovní a sociální podmínky

Závěrem lze říci, že transformace, která nastala po listopadu 1989, ovlivnila každého obyvatele v Československu. Na revoluci se každý dívá subjektivně, proto nelze uvedená tvrzení vztahovat na širší část společnosti a zobecňovat je. Ve výpovědích se mnohokrát vyskytovala určitá dvojstrannost. Na jedné straně revoluce s sebou přinesla svobody, kterých si narátoři nadmíru cení, na straně druhé společnost o mnoho věcí přišla, jako o sociální jistoty, jistotu pracovního místa. Nejvíce zřetelné rozpory ve výpovědích narátorů se objevovaly v otázce, jak reflektují ony listopadové události po uplynulém čtvrt století. V odpovědích se zrcadlila pestrá paleta názorů.

Resumé

Listopad 1989 zůstává ve vzpomínkách Slováků zapsán jako období změn. Pro některé bylo toto období zlomové, pro jiné se toho moc nezměnilo – politickou situaci nevnímali v minulosti stejně tak jako v současnosti. Tedy na revoluci se každý z oslovených slovenských narátorů dívá subjektivně s ohledem na společenské postavení, věk, gender, náboženství. Nejdůležitější formujícím faktorem u oslovených narátorů byla rodina a zázemí, ze kterého pocházejí. Naopak věk, gender ani společenské postavení nemělo na vzpomínky zásadní dopad. Taktéž je velice důležité uvědomit si, že náhled na revoluci se po čtvrt století změnil, jelikož vzpomínání je vždy retrospektivní.

Pozornost příspěvku je věnována tematickému a historickému zaměření v obecném kontextu české a slovenské historiografie. Stať je založena na analýze dostupných písemných materiálů, publikačních výstupech, audio-materiálech a také na vybraných polostrukturovaných rozhovorech.

Summary

November 1989 remains in the memories of Slovaks as a season of changes. This season was critical for some people, but for others the situation remained the same – they ignored political situation in the past in the same way as today. Each of addressed Slovaks looks at the revolution subjectively in regards of social status, age, gender and religions. The most important forming factor was the narrator's family and their philosophy and political conviction. Age, gender and social status did not have any major impact on their memories. It is also very important to realize that after a quarter century, their views of the revolution have changed because of the retrospective nature of remembering.

The article is devoted to the thematic and historical focus in the general context of the Czech and Slovak historiography. It is based on an analysis of available written sources, publications, audio materials and also on selected semi-structured oral history's interviews.

Použité zdroje/References

BARNOVSKÝ, Michal. Sovietska perestrojka, vedenie KSC a ľavicové opozičné prúdy. In: LALUHA, Ivan – UHER, Ján. *Cesty k novembru 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*. Bratislava : Nová práca, 2000.

BUDAJ, Ján. Na križovatke dejín: päť dní po tom. In: SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009.

HUČKO, Ján. Novembrové udalosti v archívnych dokumentoch volených orgánov ÚV KSS. In: JAŠEK, Peter. *20. výročie Nežnej revolúcie*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010.

JANČÁREK, Petr – SUK, Jiří (ed.). Dokumentárny cyklus Labyrintem revoluce. Část třetí: Slovenko, jiná revoluce? Česká televize 2006. [Online]

JAŠEK, Peter – PODOLEC, Ondrej. Komunistický svet bol svetom pretvárkou a dvojčitých hodnôt. Rozhovor s tribúnou Nežnej revolúcie Jánom Budajom. *Pamäť národa* vol. 3, 2014.

KATREBOVA-BLEHOVA, Beata. The Opposition Movement in Slovakia in the Period of Normalization. *Remembrance and Solidarity*, vol. 3, 2014.

KOPASZ, László. Maďarská inteligencia na Slovensku. *Pamäť národa* vol. 3, 2014.

LALUHA, Ivan – UHER, Ján. *Cesty k novembru 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*. Bratislava : Nová práca, 2000.

LAZORIŠÁK, Štefan. *Karneval revoluce*. Košice : Hernád s.r.o, 2011.

OTČENÁŠOVÁ, Slávka - ZAHORÁN, Csaba. *Remembering the City. A guide through the past of Košice*. Košice : UPJŠ, 2013.

PITHART, Petr. *Listopad 1989 a česká společnost tehdy a dnes*. Konference Univerzity a/versus totalita, uspořádaná dne 18. listopadu 2014 ve Vlasteneckém sále Karolina, Ovocný trh 3, Praha.

SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009.

SNOPKO, Ladislav. Tri dni v Umeleckej besede, alebo vznik Verejnosti proti násiliu. In: SNOPKO, Ladislav. *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava : Slovenská výtvarná únia, 2009.

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha : Prostor, 2009.

ŠIMULČÍK, Ján. 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. *Pamäť národa*, vol. 3, 2014.

VODIČKA, Karel. Příčiny rozdělení: souhrnná analýza. In: VODIČKA, Karel (ed.). *Dělení Československa. Deset let poté*. Praha : Volvox Globator, 2003.

ZAJAC, Peter. Budaj hovorí čisté fantazmagórie. [Online]

ŽATKULIAK, Jozef a kol. *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava : Veda, 2009.

ŽIAK, Miloš. *Pád komunizmu na Slovensku a najmä čo sa dialo po ňom*. Vydané vlastným nákladem: 1994.

Rozhovory

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem B. B. (technik), dne 8. 5. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem D. L. (účetní), dne 13. 4. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem F. E. (designer), dne 2. 4. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem J. G. (ředitel knihovny), dne 12. 2. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s paní J. T. (učitelka na gymnáziu), dne 18. 2. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. K. (umělec, výtvarník), dne 16. 3. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem P. M. (řeckokatolický kněz), dne 24. 2. 2015 v Košicích.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ s panem S. A. (vedoucí pracovník US Stylu v Košicích), dne 11. 3. 2015 v Poľovč.

Obrazové přílohy

Obr. 1: Gottwaldova socha v Košicích. Foto: Soukromý archiv pána J. G.

Obr. 2: Pamětní tabule na budově bývalého sídla OF v Košicích. Pamětní tabule byla odhalena 17. listopadu 2010. Foto: Klara Kohoutová.

O autorce

Mgr. Klara Kohoutová (*1990 v Praze) vystudovala obor Orální historie – soudobé dějiny na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2015 je interní doktorandkou oboru Slovenské dějiny na Spoločenskovednom ústave Centra spoločenských a psychologických vied SAV v Košicích. Zabývá se soudobými dějinami, dějinami paměti a orální historií.

e-mail: kohoutova@saske.sk